Kärnvapenhotet spökar även idag

av Olof Santesson

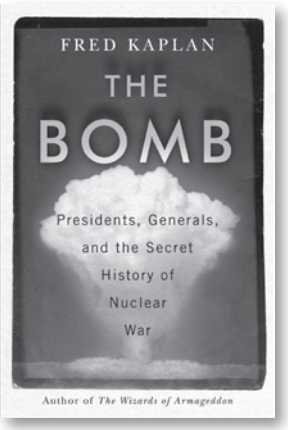

TITEL:
The Bomb. Presidents, Generals, and the Secret History of Nuclear War
FÖRFATTARE:
Fred Kaplan
FÖRLAG:
Simon & Schuster, New York, London, Toronto, Sydney, New Delhi, 2020

SJUTTIOFEM ÅR MED en mardröm är en lång tid. Med bomberna mot Hiroshima och Nagasaki hade kärnvapenåldern till synes oåterkalleligen kommit för att stanna. Under sina ångestögonblick gick, utan ragnarök, det kalla kriget i alla fall till historien för en ny tid. Arsenalerna har krympt och trängts ut ur medvetandet. Riskerna att jordklotet blir obeboeligt, terrorhandlingar och s k begränsade krig är alla mer än tillräckliga för global krishantering. Att det likafullt inte går att se världen utan kärnvapenskuggan visar den amerikanske säkerhetsanalytikern Fred Kaplan med sin nya bok *The Bomb*. Obarmhärtigt belyser han verkligheten bakom vad vi även i Sverige rätt förnöjsamt litade på: kärnvapenparaplyet. Och idag kräver Trumps och Putins retorik den vaksamhet mänskligheten inte kunde tillåta sig att ha släppt.

Den amerikanske presidenten har hotat Nordkorea med ”våld och raseri” (fight and fury) för dess fortsatta kärnvapenambitioner; den ryske har påmint om vilken roll massförstörelsevapen spelar i hans återtagande av stormaktsmilitär förmåga. Precis som förr upptas deras mest centralt placerade generaler av ”tankar på det otänkbara”, med uppgift att kunna leverera resurser som skulle kunna komma till användning för första gången efter tre kvarts sekel.

Hur har det fortgått så? Mänskligheten borde veta bättre så långt efter den första yrvakna tiden. Få kan gärna tro att atomvapnen verkligen kunde nyttjas i rollen av ett extra starkt artilleri, något som de första efterkrigsåren fanns i militärt medvetande i det framväxande kalla kriget; minns tankarna hos ledande generaler och politiker på att Sverige borde modernisera sin krigsmakt med taktiska atombomber.

Kärnexplosionerna över Japan i augusti 1945 hade utlösts från luften, och det amerikanska flygvapnet, från 1947 en självständig försvarsmaktsgren, förbehöll sig rätten att svara för kommande kärnvapeninsatser. Länge handlade det också enbart om flygplan som vapenbärare med uppgift att krossa motståndaren, Sovjetunionen. Oomstritt var inte detta. Protesterande amiraler ville ha kvar sin del av kakan, och fick sin chans med kärnvapenbärande ubåtar. Dessa var

mindre ”träffsäkra” än flygarmadorna men mer ”osårbara”, därtill lämpade att vara en sista kärnvapenreserv. Till den marina teoribildningen hörde att man kanske skulle kunna använda delar av sina kärnvapen i s k begränsade nukleära krig och undgå ofattbara dråpslag.

Flygvapnet behöll ändå sin ledarroll i den strategiska militärledningen, SAC, senare Stratcom, utanför Omaha, Nebraska, och utvecklade det tunga tillskottet av ett missilförsvar. Därmed fick USA sin triad (flyg- ubåts- och missilburna vapenspetsar) som består än i denna dag. På arméns lott föll ”taktiska” vapen, missiler med kortare räckvidder och artillerigranater. Marinkåren deltog inte i kärnvapenutvecklingen. Som mest omfattade den amerikanska arsenalen 32 000 kärnvapenladdningar!

Hur förhöll sig då raden av ”världens mäktigaste män” till kärnvapnen? Truman var medveten om att han gett klartecken för en förstörelse utan like, ett oåterkalleligt ödesbeslut. Våndan hade fått fäste. Fram tills Donald Trump tog över scenen kände alla presidenter förfäran, kanske förtvivlan, när de tog del av nationella kärnvapenplaner som de uppenbart varit oförberedda på. Eisenhower, som i kärnvapnen såg en betryggande försvarsförmåga till lägre kostnader än en stor armé, såg bekymmersamma problem i vad som började växa fram med föreställningen att kärnvapen verkligen skulle kunna användas i krig.

Så har det fortsatt i en nästan omöjlig balansgång mellan vad presidenterna önskade skulle räcka som avskräckning och vad militären höll på med i storkrigstermer. En grundläggande fråga har gällt nukleära insatser mot direkt militära mål och motpartens ledningsorgan och städernas civilbefolkningar. Ettdera eller både-och? Diskussionen om avvägningar har inte underlättats av USA:s vägran att avstå från en första slags-förmåga, samtidigt som man vidhållit resurser för en andra slags-förmåga.

Kennedy ställdes inför risken att han endast skulle kunna försvara Västberlin med kärnvapen inför ett opportunistiskt hot från Chrusjtjev. Då visste han ändå att han i sin valkampanj låtit sig luras att Sovjetunionen intagit ett kärnvapenförsprång. Myten avslöjades, och nya spaningsresurser, snart satelliter, visade att Chrusjtjev förfogade bara över högst ett fyrtiotal strategiska kärnvapenmissiler när han 1962 satte igång sitt livsfarliga Kubaäventyr.

Med sitt nya Vita huset-gäng och framför allt ”experten” på rationalisering Robert McNamara, trodde sig Kennedy ha lagt om kursen till en mer flexibel säkerhetspolitik bort från den ”massiva vedergällning” med tusentals kärnvapenladdningar som han tagit i arv. En kort tid tycktes det som om Kennedy och Chrusjtjev tillsammans kunde förhandla fram lösningar bort från kärnvapen som konfrontationsverktyg. Men sedan den ene mördades och den andre avsattes, fanns inte längre några hinder för det kalla krigets djävulsbrygd av nukleär kapprustning.

För Vita huset förblev det en central uppgift att åtminstone hindra andra länder från att satsa på kärnvapen. Icke-spridningsavtal kom men kröntes inte med bestående framgång. Både Lyndon Johnson och Nixon fick andra problem än kärnvapen. Jimmy Carter hade teknisk kunskap för att ifrågasätta meningen med en gigantisk kärnvapentillgång men släppte ändå möjligheter till omprövning.

Före Berlinmurens fall och sovjetväldets sammanbrott hade trots allt rustningskurvan börjat vända nedåt, inte minst efter ett nytt slags dialog mellan Gorbatjov och Reagan, den president som med en snarast romantisk avsky för kärnvapen rustade Sovjetunionen till undergång.

Det kalla krigets slut innebar dessvärre inte att kärnvapenhotet försvann medan krigen

tog en annan riktning (Balkan, Irak, 9/11, Afghanistan). Bill Clinton ställdes inför ett nytt djupt oroande problem: Nordkoreas nukleära satsning som han försökte avvärja med förhandlingar. Bush d y lät denna svaga chans gå förlorad. Störst ambition hade därefter Obama, som öppet förklarade sig vilja se målet i en kärnvapenfri värld men ändå inte på allvar kunde driva sin strävan allt vidare. Sen, med Trump, var det ändå försent.

Risken för misstag och felbedömningar kunde kanske ha belysts litet mer av författaren. Natoövningen Abel Archer 1983 skrämde upp Andropovs Kreml därhän att kärnvapenkriget var närmare än USA-ledningen insåg. När Sovjetunionen tänkte införa SS 20-missiler, som kunde nå Västeuropa från baser inne i Sovjetunionen, befarade den västtyske regeringschefen Helmut Schmidt att motparten skulle kunna använda dem utan att USA ville ta risken att ingripa med sina interkontinentala, strategiska vapen. Hans krav på en amerikansk motsvarighet och Pentagons vilja att parera den nya oron ledde till protester som skakade Natovärlden

De nedrustningar som trots allt har skett har åstadkommits i förhandlingar i Genève och lagts fast vid en rad toppmöten. USA har avlägsnat kärnladdningar med korta – allting är relativt –räckvidder på övervattensfartyg och i artilleriförband. Genomgående har presidenterna därutöver velat få igenom ensidigt vidtagna försvarsbantningar med grundtanken att det som egentligen behövs och räcker är färre system, inte kärnvapentillgångar för globalt krig. Men när det gäller ett fasthållande vid mängden av framräknade mål i Sovjet/Ryssland, Kina och t o m ett icke paktbundet land som Albanien så har resultat blivit klent eller uteblivit.

Närmast beror det på att få presidenter velat/kunnat sätta sig in i den nukleära försvarsvärldens väldiga samling av måldata. Någon hjälp av sina höga militärer har de inte fått. Åtgärder som de trott vidtagna har omtolkats, förvanskats eller försvunnit i generalers förfarna händer.

Verkligheten i Pentagon och särskilt i SAC/Stratcom visar sig inte riktigt överensstämma med USA-militärens bedyranden om sin professionella hållning och lydnadsförhållandena i en demokrati. De som ofta i kamp mot generalerna röjt väg i den nukleära snårskogen är istället civila tjänstemän, ofta unga som har fått stå på sig mot äldre herrar i uniform. De har inte nöjt sig med allmänt hållna svar utan trängt vidare och funnit häpnadsväckande exempel på hur generalerna med sina staber har fattat uppgiften att använda sina mängder kärnladdningar.

Tidigt upptäckte granskare att strategerna inte bara tänkte slå ut motståndarens stridsvagnar utan även fabriker och andra anläggningar för att hindra reparationer av vagnar – som om det funnes sådana möjligheter i en totalt förstörd miljö! För att ta ett annat exempel: när det gällde att ödelägga en rysk stad utvald för att vara av Hiroshimas storlek låg det i den militära planeringen att man skulle använda först en tyngre kärnvapenmissil och därefter ytterligare tre mindre, tillsammans 600 gånger mer sprängkraft än 1945! En inte ovanlig replik från generalshåll var att man skulle behöva lika många vapen som man räknat ut att det fanns mål.

Och, det har inte tagit slut. Liksom för fyrtio år sedan, med de sovjetiska SS 20-missilerna, har ryska idéer om en preventiv upptrappning med kärnexplosioner i syfte att avskräcka en västlig upptrappning aktualiserat ett amerikanskt motdrag, nämligen att utrusta ett antal ubåtsburna Trident II med begränsad förstörelseförmåga.

Där är vi nu, i ett allt mörkare globalt stämningsläge i vilket Kaplans bok vid årsskiftet har mött stor uppmärksamhet. Med sin grund i källforskning och deltagarintervjuer är den väl värd det. Motsvarande kärn-

vapenresonemang i de innersta kretsarna i Moskva kanske aldrig avslöjas. Men i USA:s fall lär man sig mycket om hur samtal kring vår decenniers ödesfrågor fördes, ibland på ett skrämmande okänsligt plan.

Recensenten är ledamot av KkrVA.